

## 6. EGY ÚJABB KELETI NÉP VÁNDORLÁSA: AZ ALÁNOK

### 1. AZ ALÁNOK EREDETKÉRDÉSE

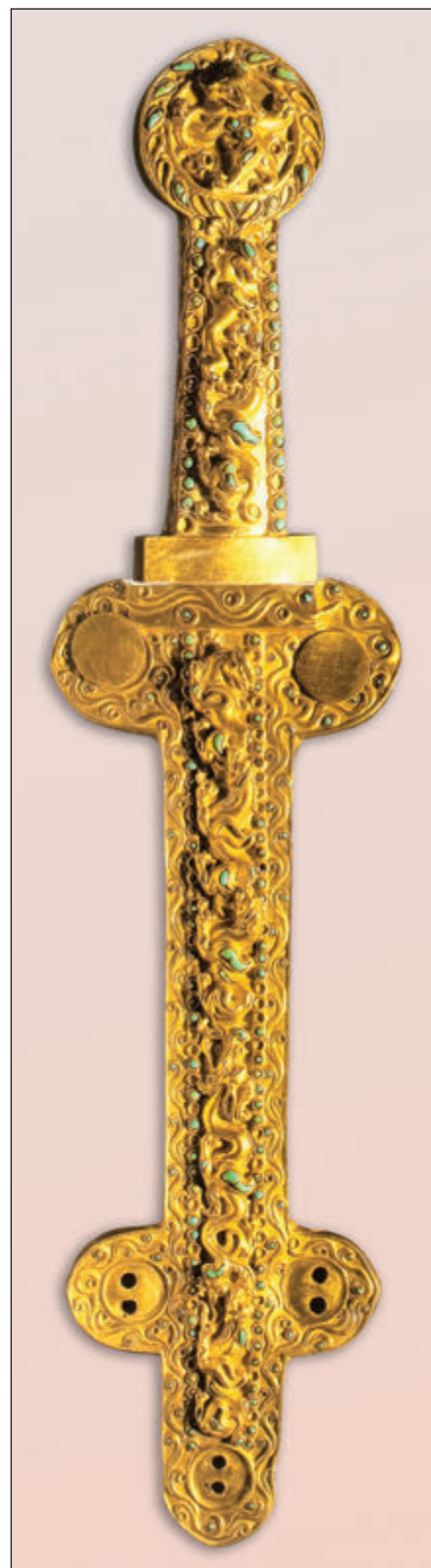
A Kr. u. I. században – mint láttuk – egy új nép tűnt fel az Észak-Pontusnál: az alánok. Már előjáróban le kell szögeznünk, hogy talán az ő kilétükről és történetükről olvashatunk a szakirodalomban a legtöbbet. A könyvtárnyi irodalom viszont olyan ellentmondásos és kusza, hogy valójában róluk tudunk a legkevesebbet, legalábbis ami a korai történetüket illeti. Ugyanakkor az egyetlen olyan szkíta-szarmata nép, amelynek ma is élnek utódai: az oszétok az észak-kaukázusi Észak-Oszétiában (Oroszország), illetve Dél-Oszétiában (Grúzia és Oroszország között vitatott hovatartozású terület). Egy középkori csoportjuk – a jászok – Magyarországon telepedett le (Jászság).

Az alán nevet régebben igyekeztek a mandzsu, illetve mongol 'hegy' szóból származtatni, különféle indoeurópai tövekre (pl. 'idegen', 'szarvas') visszavezetni. Ma a nyelvészek többsége úgy véli, hogy a név kétségtől iráni, az óiráni \*arya- jelzőből eredeztethető, jelentése 'árja'.<sup>423</sup>

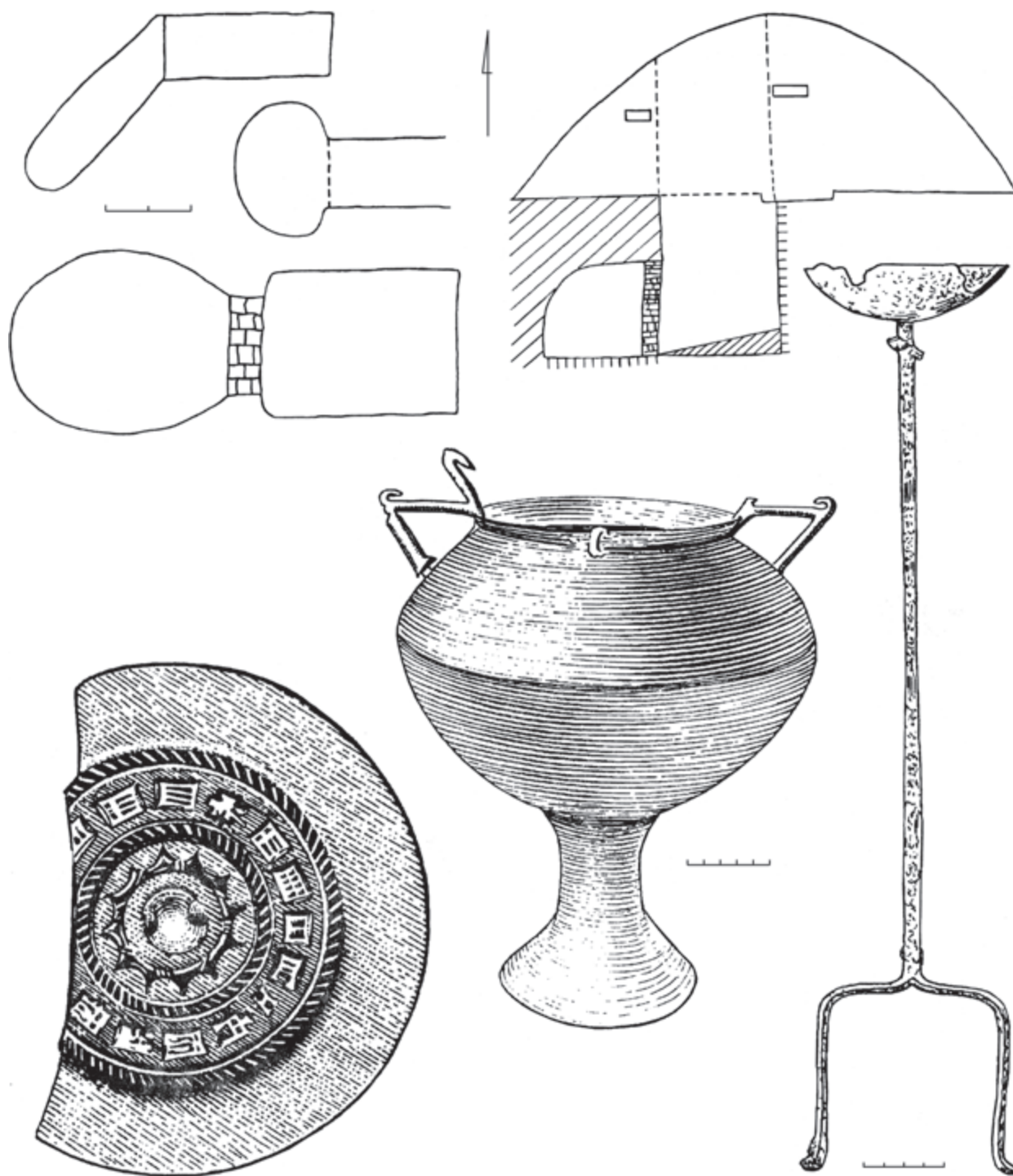
Mint az előző fejezetben láttuk, legkésőbb Kr. u. 72-ben – de nagy valószínűséggel már a század első harmadától – az alánok nevezett nép a Kaukázus előterében élt. Ha azonban elfogadjuk a „fejedelmi” kurgánok azonosítását az alánokkal, és ezzel azt is, hogy a Porogiban eltemetett Inismeios alán király volt (118. kép), akkor azzal is egyet kell értenünk, hogy jobb esetben néhány évtized alatt hódító útjukat megtették a század második felére már egészen a Dnyeszter völgyéig. Ennek fényében nem is tűnik olyan valószínűtlennek az a – több kutató által komolytalannak minősített – Lucanus közlés (ezt Ammianus Marcellinus adata támasztja alá – lásd a II.5.4. fejezetben!), amely szerint Kr. e. 65-ben Pompeius alánokkal küzdött volna a Kaukázus előterében.

Bár az I. századtól kezdve egyre gyakrabban bukkan föl az alánok neve az auktoroknál, és ritkábban az epigráfiai forrásokban, valójában csak nagyon kevés, időhöz köthető adatunk vonatkozik rájuk.

127. kép • A felfüggesztést szolgáló széles fülekkel ellátott díszes, arany, féldrágakövekkel díszített hüvelybe bújtatott rövidkard Tillja-Tepérről (SZOKROVICS 2008. risz 12. alapján)



<sup>423</sup> Az etimológiákkal kapcsolatos korábbi irodalmat összefoglalja egy, az alán kutatás szempontjából rendkívül fontos kötet, mely az alánokra vonatkozó legteljesebb forrásgyűjtemény: ALEMANY 2000. 1–10.



128. kép • Az ún. Zolotoje kladbiscse (Arany Temető) katakombáinak típusai és néhány jellegzetes tárgya (GUSCSINA–ZASZECKAJA 1994. risz. 2, tabl. 4: 34., 40, tabl. 12: 117. alapján)

Ha az alán név etimológiájára visszatérünk egy pillanatra, máris szembekerülünk az első problémával. Figyelmet kell szentelnünk annak, hogy a roxolánok (= rox+alánok = fehér alánok) neve kétségkívül elválaszthatatlan az alánokétól. A 'fehér' népjelzőről persze eszünkbe juthatnak a fehér és fekete ugorok vagy éppen a fehér hunok (a heftaliták).<sup>424</sup> Akár rangbeli, akár égtájbeli megkülönböztetést jelent a fehér – fekete jelző, abban valamennyi e témával foglalkozó kutató egyetértett, hogy ugyanannak a népnek két

<sup>424</sup> A kérdéshez lásd LÁSZLÓ 1978. – további irodalommal.





csoportjára kell, hogy vonatkozzék.<sup>425</sup> Az alánok esetében a névhasználat ennél még bonyolultabb. Ebben az összefüggésben sem felejtkezhetünk el ugyanis az aorszokról, akiknek a neve ugyancsak 'fehér' jelentésű. Az alánok, a roxolánok és az aorszok tehát nevük alapján valamiképpen összetartozó törzsek. Nem véletlen ezek után, hogy Ptolemaios kétszer is említi az alanorszokat (Αλανορσοί).<sup>426</sup> Ők talán az alánok és aorszok összekeveredett népe.

Sajátos módon a kutatásban az alán–roxolán azonosság kérdése nem kapott kellő hangsúlyt.<sup>427</sup> Annál többször merült föl az alán és aorsz azonosság kérdése. Ez a problémakör időben és térben igen messze vezet: a Kr. e. II. századig, valamint egészen a kínai határig és szoros kapcsolatban áll az alán etnogenezis kérdésével.<sup>428</sup>

Az alánok eredetének problémája igen szerteágazó és nehezen követhető hipotézisek sorozata. Alapvetően két teóriával kell foglalkoznunk. Az egyik szerint az alánok Közép-, sőt Belső-Ázsiában alakultak volna néppé, és onnan indultak meg nyugat felé hódító útjukra. A másik elképzelés szerint a korábbi szarmata kultúra folytatói voltak. A vita a két nézetet magáénak valló tábor között nem zárult le, így szükségesnek látjuk mindkettőt bemutatni.

(Zárójelben meg kell jegyeznünk, hogy összesen nyolc lehetőséget vetettek fel eddig az alánok eredetével kapcsolatban. Közülük hetet Sz. A. Jacenko foglalt össze 1993-ban. A nyolcadik a saját elképzelése.<sup>429</sup>)

Korábban a régészek zöme úgy vélekedett, hogy a feljebb bemutatott ún. közép szarmata – vagy régi nevén szuszli kultúrához tartozó – leletanyag a korábbi időszak kultúrájából idegen hatás nélkül, szervesen fejlődött ki. Az alánok ennek megfelelően helyben, az aorsz törzsszövetségből váltak ki. Közel két évtizede azonban az orosz–ukrán kutatás új irányt vett. Ennek oka – vélhetőleg – a klasszika-filológusok, nyelvészek és történészek igen régóta hangoztatott álláspontjának újrafelfedezése volt. A régészek igyekeztek a magukévá tenni azt a migracionista elképzelést, amely szerint az alánok távoli vidékről (Belső-Ázsiából), a kínai határon lejátszódó események hatására érkeztek volna Európába. A leletek és a rítus gyökeres változásának értékelésében immár komoly hangsúlyt kaptak a közép-ázsiai párhuzamok.<sup>430</sup>

Az alánok ázsiai eredetének hívei Strabón egy adatából indultak ki. „E nomádok közül legismertebbek azok, akik a hellénektől elvették Baktrianét, az asiosok, a pasianosok, a tokharosok és a sakaraulusok, akik az Iaxartés túlsó partjáról törnek előre a sakák és a sogdianosok mellett, amely rész a sakák birtokában volt.”<sup>431</sup> Ez az esemény – a Gréko-Baktriai Királyság megdöntése – Kr. e. 130-ra keltezhető.<sup>432</sup> Az északi nomádok támadásáról igen rövid feljegyzést találunk Pompeius Trogusnál: „Ehhez hozzájönnek még a scythiai események. A tocharok királyai, az asianusok és a saraucok pusztulása.”<sup>433</sup> A két forrásban említett törzsek közül az asiosokban/asianusokban sokan az aorszokat vélik fölfedezni.

A kínai források leírják ugyanezt az eseményt. Szerintük az ún. nagy jüecsik hódították meg Baktriát (74. kép), és ezt az eseményt szintén a Gréko-Baktriai Királyság megdöntésével lehet azonosítani.<sup>434</sup> Vagyis

---

<sup>425</sup> ALEMANY 2000. 8–9. 40. jegyzet.

<sup>426</sup> PTOLEM. 6.14.

<sup>427</sup> A kivételek között említendő Ju. Sz. Gaglojti, aki szerint a roxolán és nem különben a jazig népnév az alán egyik változata (GAGLOJTI 1995. 50., 56.).

<sup>428</sup> A kérdés összefoglalását legutóbb ALEMANY 2000. 400–402. adta bőszéges irodalommal és igen világos, visszafogott értékeléssel. Az események kissé részletesebb magyar nyelvű leírása: VÁSÁRY 2003. 35–42.

<sup>429</sup> JACENKO 1993. 60. Lásd a II.6.2. fejezetben!

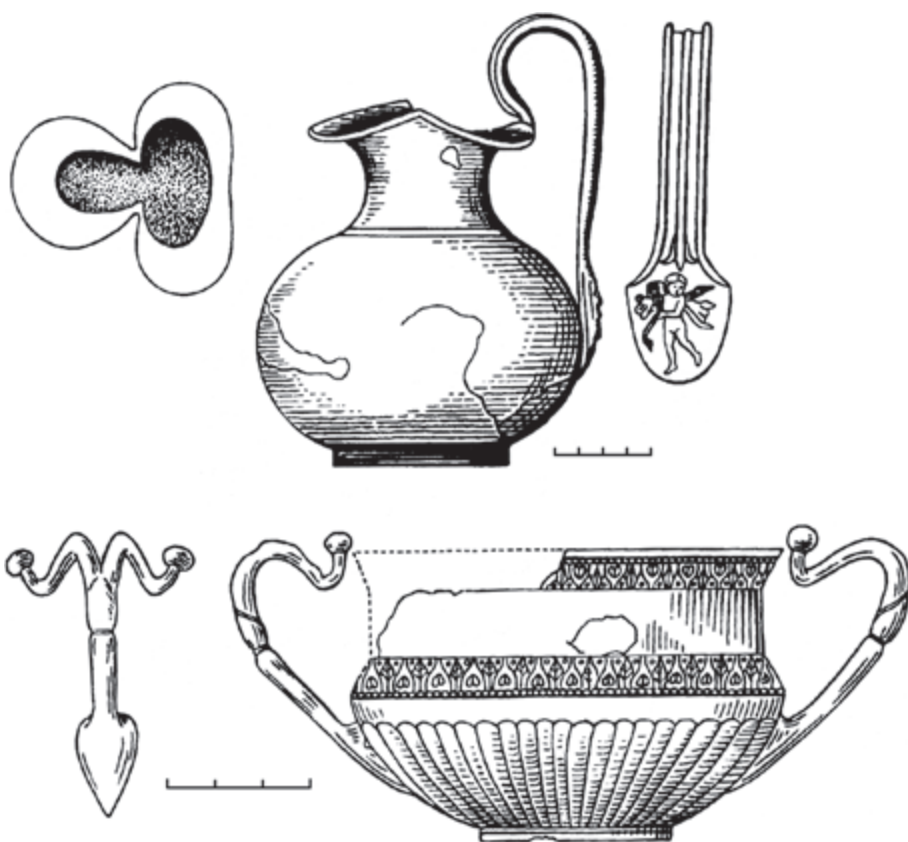
<sup>430</sup> SZKRIPKIN 1997. 99., SZKRIPKIN 2001. – ennek az álláspontnak az összefoglalásával.

<sup>431</sup> STRABÓN XI.8.2.

<sup>432</sup> Az előzményeket lásd a II.3.7. fejezetben!

<sup>433</sup> IUSTINUS Prolog. 42.

<sup>434</sup> Napvilágot látott egy olyan nézet, amely szerint a jüecsik érkezésének pillanatában a Gréko-Baktriai Királyság már elesett, és részekre osztották. Ez ellentmond a jüecsik tokhárokkal való azonosításának (ENOKI–KOSHELENKO–HAIDARY 1996.173.). A kérdésre vonatkozóan lásd még a 437. jegyzetet!



130. kép • Az ún. Zolotoje kladbiscse (Arany Temető) néhány jellegzetes tárgya (GUSCSINA-ZASZECKAJA 1994. tabl. 28: 270., 272. alapján)

abban a ritka szerencsés helyzetben vagyunk, amikor két, egymástól nyilvánvalóan és biztosan elhatárolható forrás – ti. Strabón és a kínai évkönyvek – ugyanazt a történetet fogalmazza meg a maga ismeretei szerint. A kínai források – ahogyan Strabón is – ugyancsak négy nevet vettek számításba. A náluk előforduló nevek a következők: vuszun, kangkü, jencai, jüecsi. A keleti és nyugati adatokat többen megpróbálták összehangolni, azaz az *asiosok*, a *pasianosok*, a *tokharosok* és a *sakaraulusok* nevét megfeleltetni, pontosabban azonosítani a *vuszunokkal*, *kangküvel*, a *jencaival* és a *jüecsikkel*.

Az azonosítások közül minket itt az *asiosok* és a *tokharosok* érintenek. Előbbieket egyesek a *jencaival*, mások a *vuszunokkal* kapcsolják össze. A *tokharosok*at többnyire a *jüecsik*nek feleltetik meg. Lássuk a kérdést kissé részletesebben!

Az antik szerzők *asiosainak* nevét visszavezetve az \**ās-* töre,<sup>435</sup> és figyelembe véve, hogy ugyanez a megnevezés (*asz*) előfordul a kaukázusi alánok egyik törzsének nevéként, akkor, amennyiben helyes a *jencai-asios* azonosítás, ez esetben igaz lenne a *jencai-alán* megfeleltetés is.<sup>436</sup>

A *jüecsik*ről tudjuk, hogy ők voltak a Kusán Királyság létrehozói, ezért általánosan elfogadott, hogy indoeurópai, ezen belül vagy iráni, vagy „tokhár” nyelvet beszéltek. (Ennek megfelelően természetesen ők lennének a Strabón/Trogus-féle *tokhár*ok.)<sup>437</sup> A *jüecsik* történetéről a kínai források sok mindent elárulnak. A Kr. e. II. századtól követhetők nyomon. A Han-kori Kína harcban állt a szomszédos nomádokkal, a *hiung-nukkal* (*xiongnukkal*). 177-ben a *hiung-nuk*nak sikerül kiűzniük szomszédjaikat, a *jüecsik*et Kanszu területéről és a Tarim-medence nagy része felett megszerezték a hatalmat. A kínaiak szövetségest kerestek az elűzött *jüecsik*ben és követet küldtek hozzájuk. Ennek köszönhetően mind több információ jutott el

<sup>435</sup> Ugyanebből a tőből vezetik le a középkori orosz forrásokban előforduló *asz*, *jász* nép nevét, amelyről tudjuk, hogy alánok, illetve az alánok leszármazottai. Ugyanez vonatkozik a grúz krónikákban említett *ovsz* népre.

<sup>436</sup> HARMATTA 1986., ZADNEPROVSKIY 1996. 465–468.

<sup>437</sup> Anélkül, hogy a nyelvészeti problémát részleteznénk, megjegyezzük, hogy a *tokhár* az ismert nyelvemlékek alapján igen messze állt a *szkíta/szarmata*/alán nyelvtől, eredete máig vitatott (МАККАЙ 1998. 407–408.).

a császári udvarba a nyugatibb területekről. (Persze a nagy civilizációktól távol eső vidékekre vonatkozó értesülések száma korlátozott, gyakran megbízhatatlanok és ellenőrizhetetlenek.)

A kínai források által említett másik nép, amelynek fontos szerep jutott az alán eredet hipotézisei között, a vuszunok. Őket Fergánától ÉK-re 800 km-re, az Ili folyó völgyében említik, azaz a Balhas-tótól délre (74. kép). Ugyancsak nomádokról van szó. A jüecsikkel együtt éltek a hegyekben, de a hiung-nuk őket is elkergették. Alávetett helyzetükből épp akkor sikerült kitörniük, amikor a jüecsik észak felé vándoroltak. A vuszunok ezúttal igen erősnek bizonyultak: meghódították a szaiokat (szakákat) és a jüecsiket egyaránt. A vuszunok és a Strabónnál, illetve Pompeius Trogusnál említett asiosok/asianusok nevének egybecsengése alapján többen ezt a két népet képzelik/képzelték el azonosnak – és nem a jencait – az alánokkal. A kínai források VII. századi adataiból tudjuk, hogy a vuszunok kék szeműek és világos szakállúak. Ezt az információt bizonyítékként idézik az azonosításkor.<sup>438</sup>

Mindezek az azonosítások valójában eléggé gyenge lábakon állnak: a nevek összecsengése árulkodna róla, illetve annyi, hogy a vuszunok szőkék és kék szeműek.

Az azonosítási törekvések egyetlen érdemleges pontjára térünk most át. A kínaiak megnevezte Jencaj Szogdiánától ÉNy-ra kb. 800 km-re feküdt egy nagy tó partján, melyet a Kaszpi-tenger északi partjával vagy az Aral-tóval azonosítottak.<sup>439</sup> Az idősebb Han dinasztia évkönyvei szerint Kr. u. 25 és 55 között Jencaj felvette az Alan/Alanliao/Alanna nevet,<sup>440</sup> mely egy 225–239-re vonatkozó kínai forráshely szerint nyugaton a Római Birodalommal volt határos, tőle délkeletre pedig Kangkü terület el,<sup>441</sup> amelynek korábban vazallusa volt, és melynek lakói azok a nomád állattartó asiosok voltak, akik ugyancsak az alánokkal és aorszokkal való azonosítás célpontjai.<sup>442</sup> Jencajt néhányan a Strabón által a Kaszpi partjára lokalizált aorsz területtel azonosítják. Így hát végső soron kialakult az az álláspont, hogy az aorszok és alánok azonos nép, amelyik Belső-Ázsiából vándorolt át a Kaszpi-vidékre, majd tovább nyugat felé.

Valójában egyet kell értenünk Agusti Alemany mértéktartó véleményével az itt felsorolt teóriákkal kapcsolatban.<sup>443</sup> Eszerint a különböző időből származó és eltérő tradíciójú kultúrák más-más nyelvén ránk maradt népneveket pusztán hasonlóságuk, összecsengésük alapján azonosítani vétkes könnyelműség. Márpedig itt ez történik. Az archaikus és ókínai nyelv kiejtési szabályai már önmagukban is vitatottak. Az egyes népnevek jelentése sem ott, sem a görög–latin források esetében nem tisztázott. Az azonosítás alapja pusztán a tényleges (vagy vélt) hasonló csengés. Az egyetlen kivétel, mely komolyan mérlegelendő információ, a Jencaj átnevezése Alanjára. Ebben az esetben viszont nem szabad elfelejtenünk, hogy a Kaszpi vagy az Aral

<sup>438</sup> Vö. Ammianus Marcellinus kitételével az alánok szőke hajáról! (AMMIAN. XXXI.2.) Valójában ez csupán annyit bizonyít, hogy nem mongolid népességről van szó.

<sup>439</sup> Mint minden egyéb a forrásokban említett hely lokalizációja, ez is vitatott. A különböző álláspontokra lásd SZKRIPKIN 2001. 29.

<sup>440</sup> „*Jen-cai birtokai átnevezettek A-lan-ja-ra; amelyik Kang-kü-i (74. kép) befolyás alatt állt. ... A nép szokásai és viselete hasonló a kang-kü-iekhez.*” – BICSURIN 1950. 229. – saját fordításunk oroszából. A magyar nyelvű szakirodalomban erre vonatkozóan lásd CZEGLÉDY 1955. 128.

<sup>441</sup> Kangkü neve előfordul az Avesztában is, valamint Ptolemaiosnál (Kr. u. 100 körül). Próbálták azonosítani Horezmmel. A Karatau-hegység, valamint a Csü és Talasz folyók közti területről lehet szó (TOLSZTOV 1950. 148.). Kangkü nevét a hotán-szaka nyelvből próbálták levezetni, e szerint „*bőrruhás vagy bőrpáncélos emberek*”-et jelentene. A nyelvészeti és régészeti adatok egyaránt arra utalnak, hogy a korai Kangkü (Kauncsi I. régészeti kultúra) a Szír-Darja középső folyásához lokalizálható, és legfőbb etnikai komponense a késői szaka népesség. Legnagyobb expanziós időszakában kiterjedése elérte az Aral-vidéket, illetve a közép-ázsiai folyókötzt. A kései Kangkü (Kauncsi II. régészeti kultúra) politikailag ugyan tért veszített, de etnikai összetételét és kultúráját továbbörizte. (LITVINSZKIJ 1968. 22–23.)

<sup>442</sup> ALEMANY 2000. 398–399. Vannak olyan nézetek, hogy a Kaszpi-tengernél ászként megjelenő aszik a Kr. e. III. századtól a Kr. u. 30-ig az aorsz törzsszövetséghez tartoznának. 30 után a felbomló aorsz törzsszövetségből az alánok emelkedtek volna vezető törzssé. Nagyjából ekkor – az I. században – kerülhettek volna Kangküből nagyobb tömegben az ászok nyugatra és keveredhettek volna össze nyugati rokonaikkal, az alánokkal (VÁSÁRY 2003. 41.). Más elképzelések szerint az ász és az alán ugyanannak a népnek kétféle megnevezése lenne, illetve a Kangkü lakóiként emlegetett nép nem azonos a jóval később – a VII. századtól – a forrásokban felbukkanó ászokkal (FEJŐS 2001.).

<sup>443</sup> ALEMANY 2000. 401–402.

partjáról van szó. A népnevek pedig a nomádoknál nem jelentenek zárt törzsi közösségeket. Egy-egy törzs hirtelen hatalomra jutása, egy-egy nagy kiterjedésű „birodalom” kialakulása vagy összeomlása igen gyorsan lezajlott a sztyeppén. Gyakran elegendő volt ehhez egy karizmatikus egyéniség színre lépése vagy eltűnése a történelem színpadáról. Ebben a konstellációban nem lenne meglepő, ha az alánok, akiről korábban kifejtettük, hogy 35 táján már transzkaukázusi hadjáratra indultak (így a Kaszpi-tenger partján is feltűntek), megszereznék az uralmat a korábbi Jencaj felett annak összes népével együtt. Kérdéses marad ez esetben az alánok jelentősége ebben a koalícióban, pontosabban maga az alánok tényleges jelenlétének mértéke. Amikor a források alánokról számolnak be, vagy amikor különböző történeti események kapcsán említjük őket mi magunk, szem előtt kell tartanunk, hogy sohasem ítélnéljük meg egyértelműen: általában az alán törzsszövetséghez tartozó népek összefoglaló nevével van szó avagy a törzsszövetségnek nevet adó „igazi” alánokról. (Hasonló a helyzet csaknem minden nomád nép esetében – pl. a szkíta, szaka, masszagetá, szarmata, hun, türk stb.)

## 2. AZ ALÁNOK EREDETE A RÉGÉSZETI FORRÁSOK ALAPJÁN

Mindezek után nem meglepő, hogy a régészeti kutatás szempontjából első helyen Baktria, majd az Altáj került a figyelem középpontjába mint a középső szarmata időszak új régészeti leletanyagának lehetséges származtatási helye, és mint amelyet az ott fellelhető párhuzamok alapján alánként kellene meghatároznunk.

Hogy a pillanatnyilag eluralkodott kaotikus helyzetből valamit érzékeljünk, talán elegendő e helyütt utalnunk arra, hogy Sz.A. Jacenko az alán etnogenezisre vonatkozó hipotézisek 7 változatát foglalta össze: 1. szkíta verzió; 2. aorsz verzió; 3. masszagetá verzió; 4. altáji verzió; 5. jüecsi–tokhár verzió; 6. vuszun verzió; 7. etnikumok felett álló elit harcos képződmény. Ő maga pedig egy nyolcadik változatot javasolt, amelynek alkotóelemei megtalálhatóak a fent felsorolt elképzelésekben, mégpedig szerinte az alánok kialakulásának három fázisát kell szem előtt tartanunk: vuszun–protoalán–Kangkü.<sup>444</sup>

A jüecsi leleteiként a Kr. e. V–III. századra keltezett híres altáji paziriki kurgánok leletanyagát határozta meg publikálójuk (131. kép).<sup>445</sup> Az ott megfigyelt temetkezési rítus egyes elemeit azóta is próbálják párhuzamba állítani a középső szarmata időszak jelenségeivel. Összekapcsoltak mind Pazirikkal, mind a középső szarmatákkal egy másik fontos leletegyüttest is: az ezredforduló tájáról vagy kicsit későbből a baktriai Tillja-Tepéről származót (132–133. kép).<sup>446</sup> Valójában azonban ezek a hasonlóságok csak felszínesek, a rítusnak a legáltalánosabban elterjedt vonásait érintik. A leletanyagban a baktriai temetkezésekben kimutathatók ugyan „szarmatoid” vonások, de ez alapján aligha lehetséges egy megalapozott etnikai körülhatárolás.<sup>447</sup>

Visszatérve a görög és latin forrásokhoz, az alánok eredetével kapcsolatban leginkább a bizonytalanság a szembeszökő. „...a Maeotis teljes partja mentén vannak a jazigok és a roxolánok, tovább pedig innen befelé az amaxobiusok és a szkíta alánok.”<sup>448</sup> Függetlenül attól, hogyan keltezzük Ptolemaios adatát, itt most számunkra az a lényeg, hogy szkítának nevezi őket. Ammianus Marcellinus jóval később a masszagetákkal vetette őket egybe: „...az alanusok, vagyis a régi masszageták...”<sup>449</sup> A magunk részéről úgy gondoljuk, nem

<sup>444</sup> JACENKO 1993.

<sup>445</sup> RUGYENKO 1960. 176.

<sup>446</sup> Tillja-Tepe földrajzi helyzetéhez lásd a 74. képet!

<sup>447</sup> Vö. GLEBOV–PARUSZIMOV 2000. 71–73. értékelésével!

<sup>448</sup> PTOLEM. III.5. – saját fordításunk angolból.

<sup>449</sup> AMMIAN. 31.2.12.





131. kép • A paziriki 5. kurgán nemezszőnyegének részlete (ZOLOTIJE 2001. risz. 20. alapján)

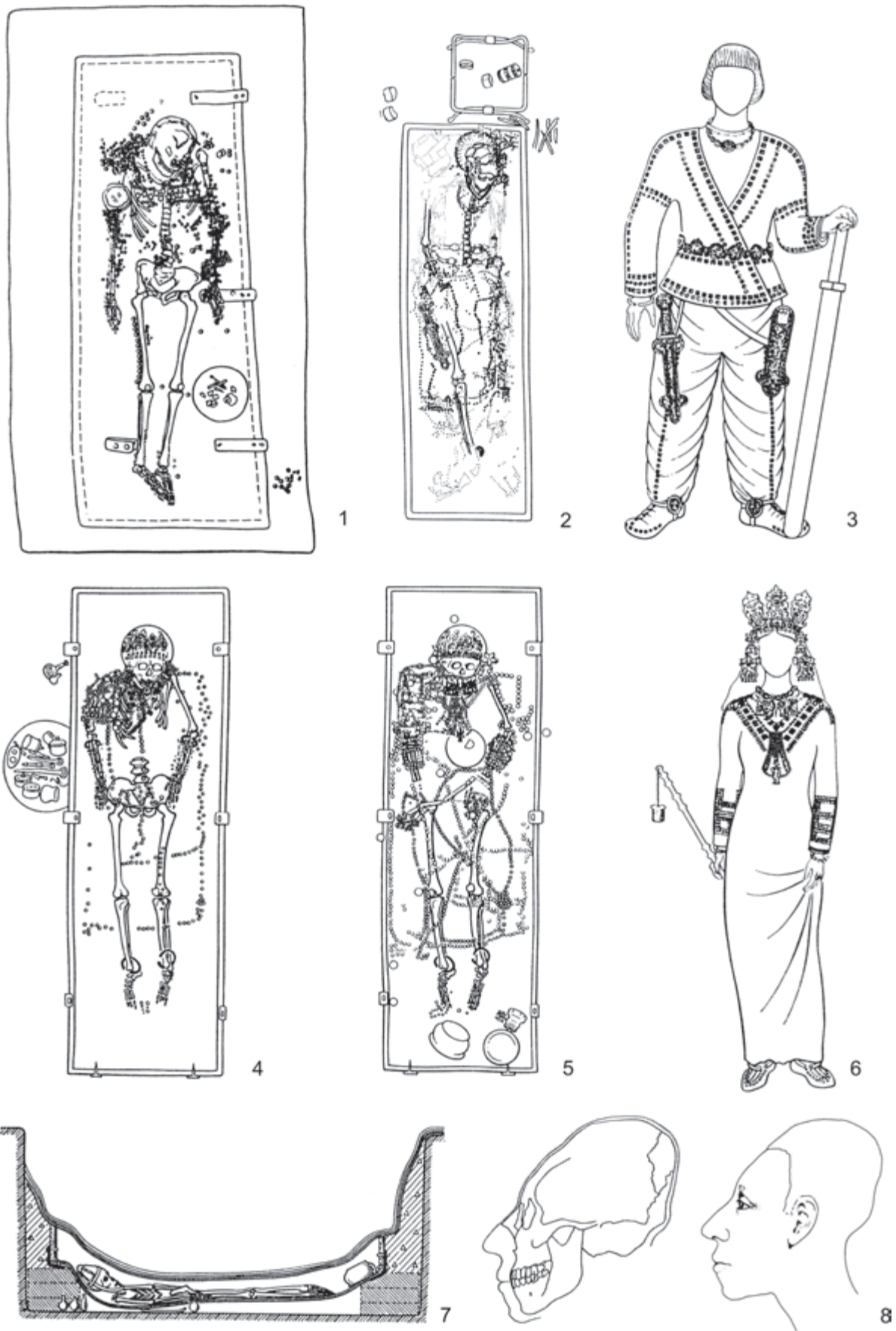
lehet véletlen, hogy az ókori szerzők a szkítákra, illetve masszagetákra asszociáltak az alánok esetében. Figyelembe véve a nyelvészet adatait, amelyek szerint egyenes genealógiai kapcsolat állítható fel a szkíta – szauromata – szarmata – alán – oszét vonatkozásban, megint csak vissza kell kanyarodnunk ahhoz, az első fejezetekben már kifejtett elképzelésünkhöz, amely szerint a felsorolt nyelvek rokonsága vagy azonossága közös eredetre utal, egy észak-iráni tömb különböző időbeni megjelenési formáira.

Az előző fejezetben láthattuk, hogy a Kr. u. I. századtól számolnunk kell – bárkik is legyenek – az alánok jelenlétével a Fekete-tenger északi partvidékén. Nem zárhatjuk ki, hogy már ők is részt vettek a szirákok és aorszok mellett a fent említett, az Armenia trónjáért a rómaiak és a parthusok közt folyó harcokban. Európai feltűnésük a Kaukázus vidékéhez kapcsolódik. Hamarosan – talán a VIII. Mithridatés-féle háborúban egymás ellen harcoló aorszok és szirákok nevető harmadikjaként? – átvették a hatalmat a Kubán-vidéken (vagy legalábbis annak egy részén), erre utalhatnak az Arany Temető vagy a Zubovszkij-Vozdvizsenszkaja csoport (108. kép) gazdag kurgánjai.

Arra is utaltunk már az előzőekben, hogy az általánosan elfogadott nézet szerint<sup>450</sup> az alánok központja az Alsó-Don-vidéken (amelyik mellesleg majd a II. században fontos kapcsolatot árul el a Kárpát-

<sup>450</sup> Elsőként RAJEV 1986. 58–70. fogalmazta meg.





132. kép • Tillja-Tepe 1: 1. sír, 2–3: 4. sír, 4–8: 6. sír (SZARIANIDI 1989. risz. 13., 30, 32., 40–41., 46. alapján)

medencével)<sup>451</sup> alakult ki. Itt tárták fel a fentiekben ismertetett dús gazdag temetkezések egész sorát. Az új leletanyag párhuzamait – mint már említettük – Közép-Ázsiában és ezen belül elsősorban Észak-Afganisztán területén találjuk meg. Az alán köznép leletanyagának elkülönítésére Anatolij Sztjepanovics Szkripkin, a Volga-vidéki szarmaták szakértője, a kortárs szarmata kutatás nagy tekintélyű személyisége tett kísérletet.<sup>452</sup> Mint sok más régésznek, neki is az volt a koncepciója, hogy a közép szarmata kultúra hordozóit alapvetően az alánokban (vagy az általuk vezetett törzsszövetségben) kell látnunk. A Kr. e. III. – Kr. u. II. század közötti időszak Dontól keletre eső szarmata leletanyagát elemezve arra jutott, hogy nagyjából az ezredfordulóra tehető az az jelentős változás, amelyek mind a temetkezési rítusban, mind az anyagi kultúrában bekövetkeztek, és amelyek a közép szarmata kultúra kialakulásához vezettek. Az alánok valamikor a közép szarmata kultúra elterjedése idején vetették meg lábukat az európai sztyeppén, és ennek a két folyamatnak össze kellett függenie.<sup>453</sup>

Ennek a teóriának az egyik sarkalatos pontja a középső szarmata elit temetkezéseinek hasonlósága az Altáj paziriki királysírjaival (**131. kép**).<sup>454</sup> Valójában – mint már arra hivatkoztunk – a rítusuk egyáltalán nem azonos, csak néhány közös vonás mutatható ki, de azok eléggé általánosak ahhoz, hogy ne legyenek mérvadóak. Az érvrendszerben ugyancsak szereplő észak-afganisztáni Tillja-Tepe Kr. születése körüli – Kr. u. I. század eleji sírjaiban talált együttesek bizonyos vonásaikban hasonlítanak mind a paziriki, mind a középső szarmata temetkezések leleteire. Tillja-Tepét azonban konkrét etnikumhoz kötni egyelőre nehézkes. Nem lehet viszont nem észrevenni a tillja-tepei sírok nagyfokú hasonlóságát a letelepedett hiung-nuk temetkezési szokásaival: kurgán nélküliek, téglalap alakú gödörben fakoporsóban temettek, melyet textillel borítottak. Jellemző az É–D-i, illetve ritkábban a K–Ny-i tájolás, valamint az állatstílus széles körű használata. Mindez a Bajkálon túli Kr. e. II–I. századi hiung-nuk derisztuji csoportjával (Ivolga, Derisztuj) rokonítja Tillja-Tepét. A titokban temetés, amely Tillja-Tepét jellemzi, idegen a szkíta-szarmata világban. Ugyanakkor a hiung-nukat és az észak-afganisztáni királyi sírokat nem lehet teljes mértékig rokonítani, mivel az utóbbi helyen talált eltemetettek europidok. Mindenesetre a keletibb elemek itt mindenképpen erősebbek, mint a közép-ázsiai nomád jelleg. Szólnunk kell itt arról is, hogy Tillja-Tepe leleteivel idegen a maga környezetében. Elsősorban a fényűző leletekre és a polikróm állatstílusra gondolunk, amelyek a Kusán-kori Baktriára egyáltalán nem jellemzőek (**132–133. kép**).

A Gréko-Baktriai Királyság bukása (Kr. e. 140–130), illetve a nomádok megjelenése annak határainál (Kr. e. 145) után Közép-Ázsia egyes területein több száz síros kurgántemetők tűnnek fel jól kifejezett nomád kultúrával, számos temetkezés esetében találunk jelentős „szarmatoid” vonást.<sup>455</sup> Ilyenek a padmaly, a katakomba, az É–D-i tengelyű tájolás, a kora szarmata fegyvertípusok, néhány tükörtípus, csat stb. Ugyanakkor ez a leletanyag semmiféle rokonságot nem mutat a paziriki körrel vagy a közép szarmata kultúrával. Úgy tűnik, hogy a Gréko-Baktriai Királyságot meghódító nomádok színes konglomerátumot jelentettek, amelyben részt vettek mind a keleti szakák és jüecsik (hiung-nu keveredéssel), mind a szarmata típusú északi nomádok.<sup>456</sup> Nem véletlen, hogy A.Sz. Szkripkin szerint a szarmaták a Kr. e. II. században mind aktívabban mozogtak nyugat és kelet felé egyaránt. Ő mutatott rá arra, hogy a dél-Ural-vidéki és az északnyugat-kazahsztáni szarmata temetkezések száma ekkoriban érzékelhetően lecsökken, és ezzel párhuzamosan

---

<sup>451</sup> KULCSÁR 1998A.

<sup>452</sup> SZKRIPKIN 1990.

<sup>453</sup> SZKRIPKIN 2001. 19.

<sup>454</sup> RAJEV 1989.

<sup>455</sup> Ebbe a körbe tartozik a Szamarkand környéki orlati temető, amelynek kulturális hagyományai a II. századi nomád hullámmal érkeztek. Orlatról az ott talált unikális, harci jelenet ábrázoló csontlemezek kapcsán a későbbiekben még lesz szó (PUGACSENKOVA 1989. 122–154.).

<sup>456</sup> SZKRIPKIN 2000., GLEBOV–PARUSZIMOV 2000. 72.



133. kép • Aranyleletek Tillja-Tepéről (AFGHANISTAN 2006. Fig. 61., 108., 114., 140. alapján)



a Volga–Urál-vidéki sztyeppe szarmata leleteivel rokonságot mutató együttesek feltűnnek keletebbre egészen Buhara tájáig (pl. a Kuju-Mazar-i és a Javandaki temetők).<sup>457</sup>

A középső szarmata időszak második felével kapcsolatban már kitértünk arra, hogy a legjellegzetesebb rítuselem – a diagonális temetés (**90. kép**) – a sazuromatáknál, illetve a prohorovkai korban már ismert volt, az I–II. században az európai sztyeppe népessége tehát nem az Altájból (Pazirik) vagy Közép-Ázsiából hozta, miként azt többen gondolták. A legtöbb ilyen temetkezés a Kr. e. V–III. században a Dél-Urál-vidéken koncentrálódik, ahonnan elterjedt a szomszédos területekre. Kérdés, hogy szélesebb körű feltűnése vándorlással magyarázható-e, vagy inkább valamiféle hitvilágbeli elképzelés az alapja, amely elterjed Nyugat-Szibériában, az Aral-vidéken és az Alsó-Donnál egyaránt. Tudjuk, hogy a Dél-Urálból már elindult egy nagy szarmata terjeszkedés: a korai szarmatáké. A kutatás jelen stádiumában számunkra valószínűnek tűnik, hogy ismét hasonló jelenséggel állunk szemben az alánok esetében.

Érdekes módon a középső szarmata kultúra jó néhány vonása nem a kora szarmatából, hanem a sazuromatából vezethető le. Emlékeztetőül néhány „újjászületett” rítuselem: diagonális sírok, sírkamrába vezető dromosz (folyosó), a sír szélénél elhelyezett temetési áldozati tárgyak, ép tükör a törött helyett, archaikus tárgytipusok (üst, néha kettő – **106. kép**) megjelenése. Idetartozik még a „ginekokracia” (gazdag női sírok) jelenségének vagy az állatstílusnak (**107. kép**) stb. a visszatérése. Ezeket a vonásokat úgy tartják számon, hogy a korai szarmata időszak kezdetén még megvoltak, aztán eltűntek és a középső szarmatáknál újra megjelentek. A jelenség talán azzal magyarázható, hogy a sazuromata–kora szarmata kultúra keleti peremvidékén egy csoport megőrizte a régi tradíciókat, és ők terjesztették el széles körben az ezredfordulón. Az már persze erőteljesen a feltételezések világa, ha úgy gondoljuk, hogy kelet felé is ők mozdulhattak el a legkönnyebben – tovább terjeszkedve Baktria irányába, és végül ők juthattak hozzá legkönnyebben a keletről érkező javakhoz, legyen az egy kínai tükör vagy egy új típusú fegyver.

A jelen kutatás számára még nem eldöntött kérdés, hogy az alánok végül is Közép-Ázsiából vándoroltak-e be vagy helyben alakultak ki. Borisz Aronovics Rajev szerint például az I–II. századi alsó-doni fejedelmi síroknak nincs genetikai kapcsolata a korábbi kora szarmatákkal.<sup>458</sup> Ugyanez már nem igaz a középső szarmata kultúra tömegeire, azaz az ún. „köznépre”. Ezért valószínűnek tartja, hogy a korábbi időszak lakosságának zöme helyben maradt (köznép) és az új alán törzsszövetség alkotórészévé vált (alanorszok).



134. kép • A szarmata csoportok elhelyezkedése Krisztus születése táján Strabón és Plinius adatai és a régészeti leletek alapján

<sup>457</sup> SZKRIPKIN 1997. 21–22.

<sup>458</sup> RAJEV 1985. 128–129.

A középkori nomádok vonatkozásában ismerünk adatokat arra, hogy egy teljes nemzetség vagy törzs függőségbe került egy másik nemzetségtől vagy törzstől. Ilyenkor a „vazallus” nemzetség együtt nomadizált legyőzőivel, tagjai különféle munkákat végeztek, hadi kontingenst adtak, beépültek a győztes nemzetségi-törzsi szervezetébe. Ebből általában új alakulat jött létre az asszimiláció során (ilyen pl. az Arany Horda).<sup>459</sup> Valami ilyesmit képzelnek el többen a közép szarmata időszakban. Azaz az újonnan érkező törzs(szövetség) maga alá gyúrta volna a terület régi lakóit.

Ebben az összefüggésben kell megemlítenünk Anatoli Nagler és Ljudmila Csipirova hipotézisét, amely szerint az alánokat nem egy beazonosítható etnikai csoportként vagy népként kell kezelnünk, hanem egy törzs fölött álló, nomádokra jellemző társadalmi réteggént: lovas katonai elitként. Ha elfogadjuk ezt az elméletet, ez megmagyarázná, hogy miért nem tesznek világos különbséget a szarmaták és az alánok között az írott források.<sup>460</sup> Ez az elképzelés lezárna egy sor egyelőre megválaszolatlan kérdést és alkalmas lenne arra, hogy meghatározza a további kutatás irányát.

A források a Kr. u. I. sz. elején a szarmata világ destabilizációjáról beszélnek. A Dél-Urál, a Volga-vidék, az Alsó-Don és a Fekete-tenger északi partvidékének egy része az új közép szarmata = alán uralom alá került (**134. kép**). Mint fent láttuk – Strabón alapján – a korai szarmaták nyugatra tolódtak: a jazigok a Dunához, a roxolánok, az aorszok és egyes alán csoportok a Duna–Dnyeper közére jutottak el. Ugyanakkor a szirákokat az Alsó-Dnyeper bal partján regisztrálják (ha komolyan vehetjük ezt a Plinius adatot). A Kubánnál a Kr. u. I. század közepén a jobb parti sztyeppén eltűntek a szarmaták, a Középső-Kubánnál elkezdtek temetkezni a Zolotoje kladbiscsében (**128–130. kép**), amely – bármelyik törzshöz is kötjük – erős közép-ázsiai kapcsolatokat mutat. Mindez közel egyazon időben zajlik, az események nyilván egy folyamat részeit jelentik, amelyet a Volgától keletre fekvő területek (egészen a kínai határig) nomádjai körében lezajló hatalmi változások váltottak ki.<sup>461</sup>

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a középső szarmata időszakban a szarmaták körében erős mozgólódás támadhatott. A hatalmi viszonyok átalakultak: a törzsszövetség élére – alighanem fokozatosan – az alánok kerültek. Egészen bizonyos, hogy a Kaszpi-tengertől keletre fekvő vidéken is megjelentek. Az a tény, hogy Jencaj az alánok nevét kapja meg, arra utal, hogy a korábbi (jencaj) helyett új vezető néppel/törzssel/csoporttal (alánok) kell számolnunk egészen Észak-Afganisztán területéig. Tillja-Tepe a környezetében idegenszerű, ennek pedig az lehet az oka, hogy külföldi uralkodók jutottak hatalomra, akikkel talán a bevándorló alánok kapcsolatba kerültek. A mongolid elem hiánya is inkább arra enged következtetni, hogy nem keletről érkeztek a szarmaták területére az alánok, hanem a szarmata törzsszövetségen belül fokozatosan átvették a vezető szerepet. A közép-ázsiai eredeztetés esetén nehezen magyarázható a roxolánok „fehér alán” volta, azaz szoros kapcsolata az alánokkal.<sup>462</sup> Mindezek után leszögezhetjük, hogy nagyobb a valószínűsége annak, hogy a terjeszkedés nyugatra és keletre egyszerre indult el, leginkább a Dél-Urál vidékéről.

### 3. A SZTYEPPE URAI

#### ALÁNOK A KR. U. II–IV. SZÁZADBAN

Amennyiben elfogadjuk, hogy már a Kr. u. I. század folyamán a szarmata törzsszövetség vezetését az alánok vették át, akkor azt látjuk, hogy a század végére a nomád birodalom kiterjesztette hatalmát a Volga és a Duna közti óriási területre – a Dél-Bugig és az Al-Dunáig egészen biztosan, és esetleg a magyar Alföldig

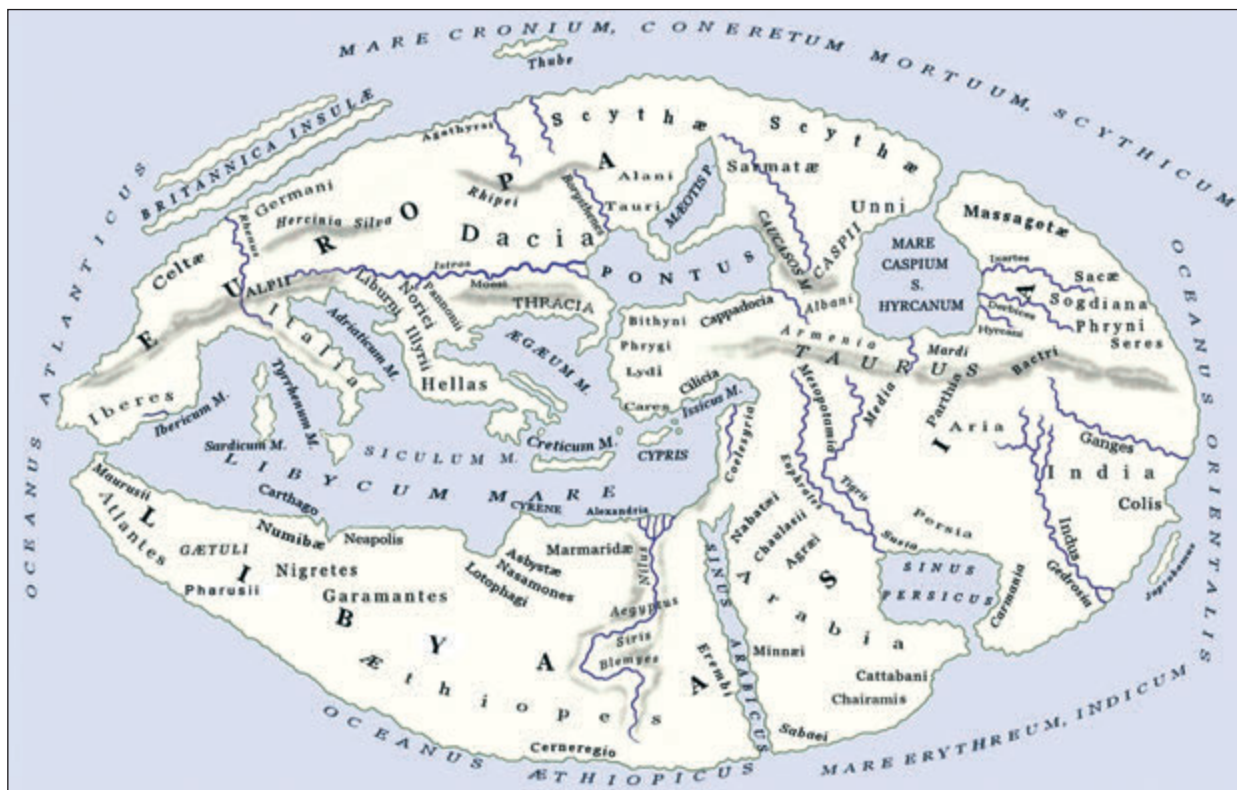
<sup>459</sup> Vö. például MONGOLOK TITKOS!

<sup>460</sup> NAGLER–CSIPIROVA 1985.

<sup>461</sup> GLEBOV–PARUSZIMOV 2000. 70–78. – további irodalommal.

<sup>462</sup> Az aorszok szerepe pedig még kevésbé, hiszen – mint láttuk – ők a Kr. e. I. században már komoly politikai tényezőként léptek fel. Így azonosításuk az alánokkal ugyancsak komoly problémákat vet fel.

is.<sup>463</sup> Kelet felé területük elérte a Szir-Darja és Amu-Darja között – Kangkü határát. Nem mondanak ennek ellent az antik földrajzírók sem. Ptolemaios szerint Ázsiában és Európában egyaránt éltek (a Don mindkét partján). Mindkét területen szkíta alánoknak nevezi őket. A Ptolemaiossal közel kortárs Dionysius Periegetés a Dunától a Fekete-tenger partjáig jelöli meg az alánok szállásterületét, valahol a Dnyepertől nyugatra (135. kép).<sup>464</sup> Ugyanakkor több más népet is említenek ezekben a régiókban, és a felsorolásokból úgy tűnik, hogy az Ázsiai Sarmatiának nevezett területen (a Don és Volga közén) volt egy nagyobb sáv, ahol nem tudnak alánokról, csak a vitatható eredetű „asaei”-ről (Ασαιοί).<sup>465</sup>



135. kép • Dionysius Periegetés rekonstruált térképe (<http://www.henry-davis.com/MAPS/Ancient Web Pages/117.html> alapján, 2012. május 4.)

A fejedelmi sírok elterjedése alapján valószínűleg policentrikus hatalomra kell gondolnunk (108. kép), amelynek fő központja a Don deltájánál volt (Hohlacs – 109. kép, Szadovij – 110. kép, Kobjakovo 10. kurgán – 111. kép, Viszocsino VII. 28. kurgán – 112. kép, Dacsi – 113–116. kép), és lokális (etnikai?) központjai lehettek az Alsó Volgánál (Zsutovo 28. kurgán – 136–137. kép, Koszika – 138–139. kép), illetve Dél-Ukrajnában (Szokolova Mogila – 117. kép, Zaporozsszkij kurgán, Porogi – 97. és 118. kép, Nogajcsi – 119–121. kép, ez utóbbi a maga nemében az egyetlen ilyen jellegű temetkezés a Krímben!).<sup>466</sup>

Mint láttuk, az alánok a Kaukázus történetében megjelenésüktől kezdve fontos szerepet játszottak. A bizonytalan Kr. e. 65. évi adattól kezdve (lásd a II.5.4. fejezetben!) szinte folyamatos utalásaink vannak rájuk

<sup>463</sup> A Kárpát-medencei foglalás kérdésre a legkorábbi magyarországi leleteket tárgyalva, a dunahaszti tamgás aranypánt (213. kép) kapcsán még kitérünk (lásd III.1. fejezet!).

<sup>464</sup> ALEMANY 2000. 86–87. Az általunk bemutatott (135. kép) térképváltozaton az alánok a Dnyeper bal partján helyezkednek el. Periegetés szövegéből valószínűbb, hogy valójában ő a jobb parton tudott róluk. (Ideje lenne az antik térképészeti adatokat módszeresen felülvizsgálni!)

<sup>465</sup> PTOLEM. V.8., BACHRACH 1973. 10–12., ALEMANY 2000. 100.

<sup>466</sup> GLEBOV–PARUSZIMOV 2000. 77.





136. kép • A zsutovói 28. kurgán elit sírjának zablája (rsv-aka-vedjmak.livejournal.com/40366.html alapján, 2017. december 13.)



137. kép • A zsutovói 28. kurgán falerája (vladimirdar.livejournal.com/33717.html alapján, 2017. december 13.)

vonatkozóan a transzkaukázusi országok – Grúzia (Iberia, egyes forrásokban Hyrcania) és Örményország (Armenia) – történetírásában. A Kr. u. I. századdal kapcsolatos alán betörésekkel foglalkozó forrásokat már idéztük az előző fejezetben. Abban az időben, amikor Traianusnak sikerült a kaukázusi határokat megerősítenie, az alánokat („szauromatákat”) az ibérek és albánok mellett az alávetett népek között említik.<sup>467</sup> Ha tovább követjük nyomaikat, meg kell emlékeznünk 135-ről, amikor – a minden jel szerint II. Pharasmanes iberiai király által provokált konfliktus során – Albania és Média lerohanása után Armeniát és Kappadokiát fenyegették.<sup>468</sup> A támadás valószínűleg két fronton ment végbe. A déli fronton Vologaesius parthus(?) király ajándékokkal fogta ki a szelet az alánok vitorlájából, az északon pedig Arrianus seregével találták szembe magukat (talán az Erzerumi síkságon).<sup>469</sup> Arrianus propraetor Ektaxis-ként idézett (Az alánok elleni csatarend című) művében ellenükben 2 legio, 4 ala és legalább 12 cohors kiállítását javasolta, továbbá szövetséges csapatok és hajítógépek felvonultatását. Nem tudjuk, hogy végül összecsaptak-e az alánok és Arrianus csapatai, elképzelhető ugyanis, hogy az üggy csak egy határ menti római erődemonstrációra korlátozódott.<sup>470</sup>

A rómaiaknak azonban nem csak keleten gyűlt meg a baja az alánokkal. A rájuk vonatkozó további, Kr. u. I. század utáni írott adatok arra utalnak, hogy ez a törzs is az európai hadszíntéren zajló római–barbár harcok megszokott szereplőjévé vált.

Antoninus Pius (138–161) „több alkalommal megfékezte a mozgolódó alánokat”.<sup>471</sup> Ez a közlés vagy a Dnyepertől nyugatra történt hadicselekményekre vonatkozhat, vagy egy 140 és 145 közé tehető iberiai győzelemre (a kaukázusi Iberia ekkor Róma protektorátusa alatt állt).<sup>472</sup> Említik őket a markomann háborúban résztvevő népek sorában is.<sup>473</sup>

<sup>467</sup> BOSWORTH 1977. – a források idézésével.

<sup>468</sup> DIO LXIX.15.1–2.

<sup>469</sup> MITFORD 1980. 1202.

<sup>470</sup> ARRIAN., ALEMANY 2000. 79–82., 84–85. A részletes történeti háttérrel és forráskritikát lásd BOSWORTH 1977.

<sup>471</sup> SHA Ant. 5.5.

<sup>472</sup> ALEMANY 2000. 20. – további irodalommal.

<sup>473</sup> SHA Marc. Ant. 22.1. Cassius Dio bizonytalan forráshelye (LXXII.2.) ezt az információt egészíti ki, amikor megtudjuk, hogy Commodus a háborúban vesztes népekkel, a burokkal és másokkal (άλλων) békét köt, foglyokat követel tőlük és esküjüket veszi, hogy 5 mérföldnyi sávban nem közelítik meg a daciai határt. A „mások” (άλλων) szót hibának tekintették, és helyette az ‘alán’-t (Αλανών) javasolták. Ezáltal azonban a közlés nem tekinthető minden kétséget kizáróan hitelesnek (BALLA 1965. 144., MÓCSY 1974. 102., ALEMANY 2000. 86. – a korábbi irodalommal).



**138. kép**

- A kossikai fejedelmi lelet pektorálja (rsv-aka-vedjmak.livejournal.com/40366.html alapján, 2017. december 13.)

Az alán–római kapcsolatokra vonatkozó sajátos adatunk, hogy Maximinus császár (235–238) állítólag félig alán volt.<sup>474</sup> „Egy thraciai, barbárokhoz közeli faluban, barbár apától és anyától született. Azt mondják, egyikük gót, másikuk alán származású volt. Mindenesetre úgy tartják, apja neve Micca, anyja neve Hababa volt. E neveket még az első időben maga Maximinus hozta nyilvánosságra...”<sup>475</sup> Miután leszerelt (még jóval trónra lépése előtt), 217–218 körül Thrakiában földet vásárolt és a gótokkal kereskedett. Itt „a folyóparthoz (ti. a Dunához – I.E., K.V.) érkező alánok barátságukat ajándékokkal bizonyították, melyek viszonzásával ő sem maradt adós”<sup>476</sup>

242-ben III. Gordianus császárt „Philippi mezején (Macedonia – I.E., K.V.) az alánok egy elhamarkodott csatában legyőzve visszavetették”<sup>477</sup> Tudjuk, hogy Aurelianus császár is harcolt az alánokkal, mivel triumfálása során alán hadifoglyokat vonultatott fel.<sup>478</sup>

A grúz Leonti Mroveli beszámol egy közel egykorú eseményről. Az Arszakida dinasztiai II. Amaszp grúz királynak, I. Sapur Szaszanida király (242–272) kortársának egy hatalmas ovsz (=alán) sereggel kellett megküzdenie, amely le akarta rombolni Mchetát, a grúz fővárost. A grúz király legyőzte az ellenséget,

<sup>474</sup> Agusti Alemany, az alánokra vonatkozó források legteljesebb gyűjteményének összeállítója nagyon bizalmatlan az SHA szerzőivel szemben. Több adatot kétségesnek tart, így az alánok részvételét a markomann háborúban, Maximinus alán származását, Gordianus alánoktól elszenvedett vereségét és Aurelianus triumfálásánál a fogoly népek felsorolását (ALEMANY 2000. 20–21.).

<sup>475</sup> SHA Maxim. 1.5–6.

<sup>476</sup> SHA Maxim. 4.4.

<sup>477</sup> SHA Gord. 34.3–4.

<sup>478</sup> SHA Aur. 33.4.

és megölte magát az alán királyt is. A következő évben az örményekkel szövetkezve lerohanta az ovszok orszagát.<sup>479</sup> A már idézett Horenáci Mózesnél említés történik III. (Nagy) Trdat feleségéről (293 körül) Ashenről, aki Ashadar alán király leánya volt.<sup>480</sup>

A Szaszanidák és Róma közt kezdettől fogva folyó hatalmi rivalizálásba, melynek egyik fő színtere a Kaukázus volt, nem egyszer keveredtek bele az alánok. Ezek közé tartozik az az esemény, amelyről az örmény Pavosztosz Buzand – más néven Faustos Byzantinos – munkájából értesülünk. II. Sapur Szaszanida sahinsah felbujtotta az északi népeket, hogy a rómaikkal szövetségben álló arméniai II. Koszro Kotak királyt (uralkodott: 330–338) támadják meg. A maszkrétok (akik valószínűleg azonosak lehetnek a masszagetákkal és így az alánokkal is) királya, Sanēsan több népből összegyűjtött hatalmas seregével tört rá Armeniára. Egy évig – 336–337-ben – fosztogatták az országot. Ekkor megérkezett az örmények addig görög földön tartózkodó fő hadvezére társaival és „szétverték és megsemmisítették az alánok, maszkrétok, hunok és más népek seregeit”.<sup>481</sup>

A történeti munka egy másik része arról a háborúról számol be, amelyet II. Arsak vívott II. Sapur Szaszanida uralkodó ellen (359–367/8). Az Armenia perzsa meghódításával végződő háborúnak egyik epizódjában az örmények hadvezére „hunokat és alánokat hívott segítségül és megérkezett Armenia királyához, hogy támogassa a perzsák ellen”.<sup>482</sup> Ugyanerről az eseményről megemlékezik a grúz krónika is, amely szerint az észak-kaukázusi népek támadását a grúzok (Aszpagur király) szervezték meg, akiknek már gazdag tapasztalata volt ebben. Azután azonban, hogy a grúzok és az örmények szövetségesek nélkül maradtak, legyőzték őket a perzsák. A grúzok kénytelenek voltak követséget küldeni az ovszokhoz segítségüket kérve, de a misszió azonban kudarcot vallott.<sup>483</sup>

Az itt idézett transzkaukázusi vonatkozások fényében nem lehet meglepő számunkra, hogy az utóbbi időben elterjedt egy olyan nézet, mely szerint a cloisonné stílusú tárgyak prototípusait a szarmaták terjesztették el előbb a bosporusi, majd később a hun mesterek körében, és e technika kialakulását Perzsiában, esetleg a közeli Iberiában (140. kép), azaz a Transzkaukázusban kell keresnünk. Erre utalna, hogy a legkorábbi ismert példányok iberiai előkelők sírjából kerültek elő.<sup>484</sup>



139. kép • A kozzikai fejedelmi lelet egyik falerája (rsv-akademiak.livejournal.com/40366.html alapján, 2017. december 13.)

<sup>479</sup> MROVELI 1979. 35–36., 72–73. ALEMANY 2000. 315. több mint 60 évvel korábbi időszakra datálja az eseményt.

<sup>480</sup> ALEMANY 2000. 300. – további irodalommal. Megállapítása szerint a név etimológiájának magyar vonatkozása is van! Az óiráni \*axšainā, illetve oszét æxsīnæ ‘úrñ’ egy töről fakad a magyar ‘asszony’ kölcsönszóval.

<sup>481</sup> FAUS. BYZ. 3.7. (ALEMANY 2000. 292–293. – saját fordításunk angolból.) Az események értékelését lásd SZEMJONOV 2007. 16–17., aki KHORENATS’I 3.9. leírását összefüggésbe hozza az idézett Faustos Byzantinos hellyel.

<sup>482</sup> FAUS. BYZ. 4.25. (ALEMANY 2000. 293. – saját fordításunk angolból.)

<sup>483</sup> MROVELI 1979. 37., 73–74.

<sup>484</sup> BAZSAN–SCSUKIN 1990. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy mások ezt a teóriát vitatják és inkább a hellenisztikus hagyományokra helyezik a hangsúlyt (TREISTER 2004. 192–195., 208.).





140. kép • Armazischeviben (Grúzia) talált II–III. századi nyaklánc részlete (arany, ametiszt, gránát, üvegpaszta) (TREASURES 2009. 44., Fig. 1.)

141. kép • „szekerekre rakják nomád városukat...” (AMMIAN. 31.2.18.) Agyagszekér Kercsből a Kr. u. I–II. századból (Ermitázs) (SZOKROVISCZA 2008A. Kat. 76. alapján)



A IV. században jó néhány további szerző említi az alánokat, főként földrajzi felsorolásokban. Tőlük azonban semmiféle új információt nem kapunk az eddigi ismereteinkhez képest.<sup>485</sup>

Az alánokról talán a legbőbeszédűbb forrásunk Ammianus Marcellinus, akit azért is érdemes szó szerint idéznünk, mivel nem csak eseményekről számol be, hanem sok érdekes néprajzi megfigyelést is közöl.

„...A számos mellékfolyó vizétől megduzzadt Ister érinti a sauromaták országát, amely az Asiát Európától elválasztó Tanais folyóig terjed.<sup>486</sup> Az alanusok átkeltek a Tanaison, és azóta Scythiának végtelen messzire nyúló pusztaságain élnek. Nevüket az ottani hegységről kapták. A szomszédos népeket sok győzelmes harcban fokozatosan leigázták, és a perzsákhoz hasonlóan a saját nevük alatt egy néppé olvasztották. ... Az északkeletre fekvő egész vidék, amíg el nem jutunk a kínaiakig, lakatlan maradt. Másik irányban, az amazonok lakóhelyéhez közel, kelet felé az alanusok élnek, akik népes és kiterjedt törzsekre tagolódnak. Egészen Asiáig elhatolnak, és tudtommal a Ganges folyóig terjeszkednek, amely átszeli az indusok országát, és a tengerbe ömlik.

Az alanusok, akiknek különféle törzseit most nem érdemes felsorolni, két világrész között oszlanak meg. Ámbár nagy távolságok választják el őket egymástól, s nomádokként mérhetetlen területeken kóborolnak, idő múltával mégis egy nevet kaptak, és mindnyájukat együttesen alanusoknak nevezik erkölcsaik, vad életmódjuk és egyforma fegyverzetük miatt. Nincs semmilyen viskójuk, nem forgatják ekevassal a földet, hanem hússal és bőségben levő tejjel táplálkoznak szekereken ülve, melyen fakéregből domború fedelet raknak, és így vonulnak azokkal a végtelen kiterjedésű pusztaságokon. Ha legeltetésre alkalmas helyre érnek, kör alakban leállítják szekereiket, és ott étkeznek, akárcsak a vadállatok. Ha elfogyott a takarmány, ismét szekerekre rakják nomád városukat, és továbbmennek. Ezeken a szekereken közösjenek a férfiak asszonyaikkal, azokon születnek és nevelkednek gyermekeik, azok szolgálnak nekik állandó lakóhelyül, s bárhová mennek, azokat tekintik ősi otthonuknak (141. kép). Maguk előtt hajtva legeltetik csordáikat és nyájait, de különösen nagy gondot fordítanak a lótenyésztésre. Arrafelé a mezők mindig zöldellnek, itt-ott gyümölcstermő helyek is vannak, tehát bármerre vonulnak, nem szűkölködnek sem élelemben, sem takarmányban. Mindez a nedves talajnak és a vidéket átszelő nagyszámú folyónak köszönhető. Akik koruk vagy nemük miatt képtelenek a harcra, azok a szekerek közelében tartózkodnak, és könnyű munkát végeznek. A fiatalok azonban, akik gyermekkoruktól fogva hozzászoktak a lovagláshoz, szegyenek tartják a gyalogjárást, és különféle gyakorlatok révén mindnyájan tapasztalt harcosokká válnak. Ezért van, hogy a perzsák is, akik származásukra nézve scythák, szintén tapasztalt harcosok.

Az alanusok csaknem valamennyien nyúlánk termetű, szép külsejű, közepesen szőke hajú és kissé mogyorva tekintetűk miatt félelmetes emberek. Könnyű fegyverzetüknél fogva gyorsan mozognak. Mindenben igen hasonlítanak a hunokhoz, de életmódjukban és viselkedésükben mértéktartóbbak. Rabolva és vadászgatva eljutnak egészen a Meotis tóig és a cimmeriumi Bosporusig, továbbá Armeniáig és Mediáig. Míg a nyugodt, békés emberek szeretik a pihenést, addig ők a veszélyt és a háborút kedvelik. Boldognak tartják azt, aki csatában leheli ki a lelkét, viszont azt, aki megöregszik, és természetes halállal távozik ebből a világból, mint elfajult, gyáva embert maró gúnnyal illetik. Büszkén kérkednek azzal, ha egy ellenséget levágva a megölt ember lenyúzott fejbőrével díszíthetik hadi jelvényként csataloivaikat (142. kép). Se templom, se szentély náluk nem található, hiszen még egy szalmatető kunyhót sem látni sehol, hanem barbár szokás szerint meztelen kardot szúrnak a földbe, s azt hadistenként, az általuk birtokolt terület oltalmazójaként áhítatosan tisztelik. A jövendőt csodálatos módon tudakolják. Egyenes fűzfavesszőket összekötnek, majd azokat meghatározott időben titokzatos ráolvasásokkal szétválogatják, és világosan megtudják, hogy mi fog történni. A szolgaságot nem ismerik, mert

<sup>485</sup> Pseudo-Callysthenés, Julius Valerius, Hegesippus, Festus Rufus Avienus, illetve a Tabula Peutingeriana – összefoglalásukat lásd BACHRACH 1973. 16–17.

<sup>486</sup> Másutt egészen távoli vidékekre helyezte az alánokat, valószínűleg művének kompilált jellege miatt. Forrásként feltehetőleg Hérodotos, Ptolemaios, Pompeius Trogus munkáit használta. Összességében hatalmas területen fordulnak elő nála az alánok az észak-pontusi sziyppéktől egészen a Kaszpitól északnyugatra lévő területekig (ALEMANY 2000. 34–35.).

mindnyájan nemesi vérből származnak. Törzsfőknek ma is olyan férfiakat választanak, akik hosszú haditapasztalattal tekintélyt szereztek.”<sup>487</sup>

Ammianus a legfontosabb forrásunk arra nézve is, hogy az alánokat hogyan győzték le a hunok, akiknek ezt követően a szövetségeseivé váltak, és ezzel új fejezet kezdődött történetükben.<sup>488</sup>

Láthattuk tehát, hogy feltűnésüktől kezdve először csak keleten – a Kaukázusban –, majd a II. századtól nyugaton is (Észak-Pontus, dunai római provinciák) az alánok csaknem folyamatosan hallatnak magukról mint egy-egy állam zsoldosai, barbár koalíciók résztvevői. Van számos olyan információnk, hogy házasság útján vagy egyéb módon elvegyültek az egyes ókori államok, provinciák lakosságában (gondoljunk a grúz–ovsz rokonságra, Szatinik királynőre, az iráni nevű Aszpagur grúz királyra, a félig alán Maximinus császárra!). „Beépültségüket” jól illusztrálja az a 208 körülre datálható bosporusi felirat, amelyben a fő alán tolmácsot említik.<sup>489</sup>



142. kép • „Büszkén kérkednek azzal, ha egy ellenséget levágva a megölt ember lenyúzott fejbőrével díszíthetik hadi jelvényként csataloivaikat.” (AMMIAN. XXXI.2.22.)  
Részlet az egyik orlati (Szamarkand mellett) csontlemezről (A.M. Szavin rajza)

<sup>487</sup> AMMIAN. XXXI.2.13–25.

<sup>488</sup> Az alánok hun kori történetére a következő fejezetben részletesebben visszatérünk.

<sup>489</sup> MINNS 1913. 614. 2. lj.